

УДК 2–1/9.37.027.7.378

КОНФЕСІЙНІ ТА СВІТСЬКІ ФОРМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БОГОСЛОВ'Я ТА БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ

Віталій Хромець

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
факультет філософської освіти і науки, кафедра культурології
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна*

На засадах історико-теоретичного та методологічного підходу в статті розглянуто особливості конфесійної, неконфесійної та міжконфесійної богословської освіти. Акцентовано увагу на спільних та відмінних рисах у контексті впровадження різних форм богословської освіти у світських та конфесійних закладах вищої освіти. Визначено особливості та специфіку конфесійних і світських форм функціонування богослов'я та богословської освіти в розрізі сучасної практики, теорії та нормативно-правової бази.

Ключові слова: богослов'я, конфесійна богословська освіта, неконфесійна богословська освіта, міжконфесійна богословська освіта, філософія, держава, секулярність.

З урахуванням особливостей сьогодення та зміни нормативно-правової бази, а також суто конфесійного характеру богословської освіти в більш чіткому формулюванні, варто зазначити, що богослов'я має чітко регламентуватися конфесією, і більш м'який варіант передбачає, коли богослов приналежний до певної конфесії і богословствує для прояснення важливих питань тієї конфесії, до якої він належить (хоча часто буває, що і не тільки для своєї конфесії). Під час класифікації ранньохристиянського богослов'я П. Михайлов зазначає: «<...> Основні елементи древньохристиянського богослов'я, що відповідають трьом осявим напрямам християнського богослов'я: внутрішня проповідь (катехизація і гомілетика), боротьба з ересями (догматика і каноніка) і взаємовідношення із зовнішнім світом (апологетика і місіонерство). Полемічна діяльність, як ми бачимо із цієї класифікації, виявляється далеко не єдиним напрямом розвитку богослов'я, хоча часом, безсумнівно, висувається на перший план» [1, с. 446]. Хоч дана конструкція стосується лише християнського богослов'я, вона важлива, бо часто конфесійне богослов'я розуміють як таке, що було сформовано навколо боротьби всередині конфесії за чистоту віровчення, що часто призводило до поділу на окремі конфесії, саме цей вид богослов'я, організований навколо пошуку чітких формулювань істинної віри – догматів і канонів, закриває собою два інші види, які орієнтовані на внутрішню і зовнішню проповідь. Таку класифікацію можна застосувати і до богослов'я інших релігійних традицій, де є аналогічний поділ. Важливим є те, що в третьому типі богослов'я ми віднаходимо перехід до неконфесійного богослов'я. Місія й апологія спрямовані передусім не на внутрішньоконфесійні проблеми, а на поширення ідей конфесії або захист конфесії від нападок інших релігійних традицій чи світоглядів, або від державної влади, яка сповідує ідеали іншої релігії. Важливим є той факт, що і в місії, і в апології богослов'я починає більше говорити мовою світу, а не конфесії, або, краще сказати, мовою, яка зрозуміла всім тим, хто до конфесії не належить. За чітко визначеної конфесійності богослова ми отримуємо богослов'я неконфесійною мовою або не тільки і не стільки конфесійною мовою. Промовистим є те, що в період виникнення перших текстів емісійного або апологетичного характеру (часто вони переплі-

талися), використовувалася мова античної язичницької філософії як мова, яка на той час була універсальною мовою освіченого люду, і в ранньохристиянському, раньоісламському й юдейському богослов'ї перемагає тенденція використання мови грецької філософії як метамови для богословського дискурсу. І тому так важко розрізнити, наприклад, християнську, ісламську, юдейську філософію та відповідно християнське, ісламське, юдейське богослов'я в Античності та Середньовіччі. «Виникає ще одне принципове питання: де прокладено межу між філософією і богослов'ям, і чи існує вона – ця межа – взагалі?» [1, с. 446]. Часто християнська філософія і називалася богослов'ям, іноді філософія надавала методи організації богословського знання і зводилася до логіки (діалектики), коли філософію називали метафорично «служниця богослов'я». Пізніше з'являється вживання в словосполученні прикметника «філософське» на означення богослов'я – філософське богослов'я (частіше, в українському перекладі трапляється словосполучення «філософська теологія», але ми і далі будемо дотримуватися нашого правила віддавати перевагу в цьому тексті термінам «богослов'я», «філософське богослов'я» – В. Х.). Хоча «<...> словосполучення *філософське богослов'я* є природно амбівалентним. Перший випадок його вживання в літературі зафіксовано в Томи Аквінського в коментарі до трактату «Про Трійцю» Боеція (1257–1258 рр.) – як *theologia philosophica* в понятійному протиставленні *theologia sacrae scripturae* в значенні дисципліни, в якій Бог пізнається засобами природного розуму. Перша ж монографія з відповідною назвою була видана тільки 1928 р. у Лондоні Фрідеріком Робертом Теннантом. Але ні контекст зазначеного латинського словосполучення, ні зміст англійської монографії не дозволяє ясно відповісти на запитання, чи йдеться про філософську дисципліну, предметом якої варто вважати існування, атрибути і дії Бога, або про богослов'я, в якому богопізнання здійснюється за допомогою філософського інструментарію. А це аж ніяк не те саме, тому що філософія з особливим предметом і богослов'я з особливим методом не втрачають своїх родових ознак, а вважати філософію і богослов'я тим самим за всіх їх «перетинах» можуть тільки люди грубого розуму. Оскільки ж контекст терміна, про який говориться в Томи, хоча і не дає однозначної його ідентифікації, але все-таки, хоча б суто граматично (*theologia* – те, що визначається, *philosophica* – те, що визначає), дозволяє бачити в ньому богослов'я, яке працює з філософськими методами (адже міг він в іншому разі вжити і словосполучення *philosophia theologica* – ср. *Doctrina theologica*), а Тома має історичний пріоритет «<...>» [2, с. 10]. Саме таке розуміння дозволяє нам уникнути різноманітних мовних непорозумінь. Філософське богослов'я є видом богослов'я, і як-будь яке богослов'я воно має відігравати службову функцію щодо конкретної конфесії, яка виконує, як ми зауважували, функцію рефлексії над релігійними уявленнями, коли людина, яка богословствує, укорінена в певній конфесійній традиції. На думку В. Шохіна, «духовно-практичне призначення богослов'я сприймалося в християнстві як його родова характеристика, у контексті якої могло здійснюватися богословське теоретизування» [2, с. 14]. Це твердження можна поширити і на нехристиянське богослов'я. Інакше кажучи, саме богослов'я цінне, коли воно вирішує практичні питання конфесії, в якій перебуває богослов. «Основними духовно-практичними завданнями філософського богослов'я, тобто власне богословськими, можуть бути три: контровертивна апологія фундаментальних християнських вірувань, філософська актуалізація Одкровення й осмислення можливостей застосування того чи іншого до екзистенційних завдань віруючого» [2, с. 15–16]. Йдеться про задоволення духовно-практичних потреб віруючого в захисті (апології), у витлумаченні їх на основі аналізу Святого Письма іноді Святого Передання (Одкровення) з використанням філософського інструментарію (у Сполучених Штатах Америки (далі – США) це переважно інструментарій аналітичної філософії).

Але варто наголосити на тому, що філософські богослови культивують розуміння філософії подібне до того, як його розуміли схоласти, філософію, яка є синонімом науки, із прагненням наукової доказовості; коли філософія не розуміється як світогляд, ідеологія чи література, а як суто наука (science). Як ми вже зауважували, автором словосполучення «філософське богослов'я» або іншого словосполучення із синонімічним значенням – «природне богослов'я», був Тома Аквінський, без будь яких натяжок можна сформулювати еквівалентне словосполучення – «наукове богослов'я», з яким би погодився Тома Аквінський, а також погоджуються сучасні філософські богослови. «Тома підкреслює необхідність раціонального дискурсу для теології, бо саме цей дискурс уможливило людське розуміння. А це, у свою чергу, означає, що Одкровення не може нехтувати людською раціональністю і певним чином зорієнтоване на засадничі структури *ratio naturalis*. Деякі істини віри можуть *перевищувати* здатність природного розуму, але вони *не порушують його прав*» [3, с. 27]. Послугування природним розумом дозволяє апелювати до універсальних здатностей людини, до можливості спільного розуміння, до інтерсуб'єктивного знання. Звісно, і далі триває дискусія про те, що є раціональністю, наука відмовляється від претензії на остаточну істину і володіння єдино правильним методом, але прагнення до пошуку загальнозначущих істин, які б приймалися як загальнозначуще універсальне знання. Коли говорити про богословську істину часів Томи Аквінського, то йшлося про істину в однині, бо релігійне середовище було моноконфесійним, із XVI ст. поступово формується поліконфесійне середовище: «<...> майже всі християни (до XIX ст.) погоджувалися з тим, що Бог відкрив пропозиційні істини різним людям і групам людей у різні часи, вони також вважали, що є і якесь головне публічне одкровення – у вигляді вчення Ісуса і Його апостолів, що включає Його підтвердження (хоча і із застереженнями) одкровення Бога древньому народу Ізраїля» [4, с. 39]. З XIX ст. і до наших часів в Європі поширюється поліконфесійність, де католицька церква є однією з конфесій. Як у такій ситуації можна говорити про раціональні універсальні істини теології? Тому посилюється тенденція до формування конфесійних проектів теології, які орієнтовані на передачу свого розуміння богослов'я в освітніх установах конфесій, і свого розуміння догматики і каноніки, а ось філософське богослов'я зазнає цікавих трансформацій, воно в кінцевому підсумку стає не конфесійним богословським проектом філософських богословів, які самі належать до певної конфесії, передусім християнської релігійної традиції, але вже є спробою будувати цей проект як міжконфесійний і міжрелігійний, із залученням до нього ісламських, юдейських вчених (промовистим є «Оксфордське керівництво з філософського богослов'я», частина V. «Нехристиянське філософське богослов'я») [5, с. 872]. Перший розділ згаданого видання починається словами «Християнство, іслам та юдаїзм – всі вони стверджують, що Бог дав людям одкровення. Божественне одкровення може бути одкровенням або самого Бога, або якоїсь пропозиційної істини, що йде від Бога» [4, с. 38]. Представники філософського богослов'я здебільшого чітко ідентифікують себе з якоюсь конфесією, але прагнуть до того, щоб їх судження була загально значущим для віруючих християн, для віруючих нехристиян і для невіруючих (іноді філософське богослов'я називають філософською апологетикою), використовують універсальну мову філософії, навіть більше, логіки. Це призводить до нівеляції конфесійного богослов'я, яке випрацювало свою мову чи мови, судження якого часто значущі лише для віруючих окремої конфесії. Отже, від апологетики до природного богослов'я, до філософської теології як окремого неконфесійного богословського і міжрелігійного проекту, зі збереженням конфесійності самих філософських богословів, результати роботи яких можуть використовуватися для духовно-практичних цілей окремих конфесій.

Вище ми розглянули історичні типи богословської освіти – як і коли вони виникали і розвивалися. Те, що досить легко можна було співвіднести богословську освіту того чи іншого періоду, який розвивається в тому чи іншому навчальному закладі, з конкретним історичним типом богословської освіти, пов'язано з тим, що релігійна мапа Європи виглядала так: досить великі анклави, на яких компактно проживали представники тієї чи іншої релігії чи конфесії якоїсь релігії, якщо влада дозволяла, тоді могли бути створені богословські навчальні заклади чи богословські програми з богослов'ям окремої конфесії. Інакше кажучи, на розвиток богословської освіти визначально вплинула конфесійна однорідність досить великих релігійних анклавів на досить великих територіях. Це впливало на богослов'я та богословську освіту – це богослов'я конфесійної більшості, тому воно конфесійне і зорієнтоване на обслуговування потреб та інтересів окремої конфесії. Тому можна сказати, що переважає доксологічний компонент богословської освіти, який характеризується своєрідним подоланням конфесійної замкненості та відбувається в академічному типі богословствування, ми бачимо це на прикладі Київської духовної академії, коли викладачі активно залучають думки і дослідження протестантських, рідше католицьких богословів для власного дослідження, за це вони критикувалися, а іноді підпадали під санкції. Для релігійної політики тих часів важливо було утримати академію в доксологічному руслі розвитку богословської освіти. Цей період тривав до середини ХХ ст., а вже після Другої світової війни (1939–1945 рр.) ми спостерігаємо суттєві зміни в богословській освіті, вона стає більш відкритою до інших конфесій і з'являються осередки, де розвивається богословська освіта без прямого контролювання з боку офіційних структур окремої конфесії. Такий період ми хочемо позначити як сучасний період у розвитку богословської освіти. На цей час богословська освіта в Україні була цілком відділена від цих тенденцій. Ситуація змінюється лише з періоду горбачовської лібералізації 1988 р., із здобуттям Україною незалежності і проголошення свободи совісті та релігії. Тому на території України сучасний період розвитку богословської освіти починається із затримкою більше ніж на 40 років. Релігійна свобода незалежної України приводить до того, що починає формуватися мережа навчальних закладів, в яких розвивається богословська освіта. Хоча варто визнати і той факт, що формування мережі зумовлено потребами в забезпеченні кваліфікованими кадрами, збільшенням мережі релігійних організацій і задоволенням світоглядних та освітньо-наукових потреб у богословській освіті у світських закладах вищої освіти. Аналіз українського законодавства дозволяє розрізнити за законодавчим статусом два типи богословської освіти: богословська освіта у вищих духовних закладах освіти (далі – ВДЗО) та богословська освіта у світських закладах вищої освіти (далі – ЗВО). З огляду на зазначене, напрошується найбільш проста типологія богословської освіти: богословська освіта у ВДЗО та богословська освіта у світських ЗВО. Але навіть побіжний аналіз показує, що така типологія буде спрощенням наявної реальності богословської освіти, яка складатиметься в сучасний період.

«Богословська освіта», як вже було виявлено, є досить складним і багатоаспектним поняттям, яке охоплює світську та конфесійну освіту, яка реалізується в конфесійних ВДЗО, світських і гібридних ЗВО. Але, як ми вже писали вище, у пошуках типології є проблема розмежування богословської освіти за типами ЗВО, в яких вона надається. Тому варто також ввести один критерій – критерій доступності. Отже, можна поділяти богословську освіту на загальнодоступну та конфесійно обмежену.

Конфесійно обмежена богословська освіта орієнтована на підготовку служителів, передусім для виконання богослужбових практик (священно- і церковнослужителів, місіонерів, регентів тощо – В. Х.), а також фахівців для роботи в релігійних структурах (учителів релігійних шкіл,

викладачів конфесійних ЗВО, журналістів, діловодів тощо.). Ця освіта насамперед орієнтована на підготовку фахівців для внутрішнього застосування. Здебільшого конфесійно обмежені програми реалізуються в конфесійних ЗВДО з відбором абітурієнтів за критеріями, які випрацьовує сама конфесія. Натомість загальнодоступна богословська освіта підкорюється загальним вимогам, які висуваються до вищої освіти в освітньому законодавстві. Загальнодоступна богословська освіта здебільшого реалізується у світських ЗВО. Тому не може бути жодних додаткових обмежень, зокрема конфесійних, на вступ і навчання. Через те, що ці типи богословської освіти часто змішують, наявна плутанина, наприклад, із правом світського ЗВО реалізовувати богословську освіту. Ця плутанина пов'язана з тим, що історично до ХХ ст. богословська освіта як у ЗВДО, так і у світських ЗВО була тісно пов'язана з конфесійним богослов'ям, яке прямо або опосередковано впливало на її надання. Але сам факт виникнення феномена «Університету» та вищої школи загалом, посилення автономії від публічних інститутів, зокрема від конфесій, зумовили формування автономного простору розвитку богословської освіти. Історично на території Західного світу ця автономія зростала, і католицька, православна чи протестантська церкви, фактично за підтримки державної влади, до кінця ХІХ ст. намагалися підкорити богословську освіту конфесійному контролю. Так, у Німеччині цей контроль зберігається Німецькою євангелічною церквою та факультетами євангелічного богослов'я, а також Римо-католицькою церквою на факультетах католицького богослов'я. Незважаючи на те, контролює богословську освіту конфесія чи ні, богословська освіта у світських ЗВО більше підкорена правилам самого ЗВО, ніж впливу конфесії. Своєрідними перехідними гібридними формами богословської освіти є ЗВО або факультети, відділення у світських ЗВО, які засновані конфесіями на зразок світських ЗВО, коли статутними документами визначається вплив окремо взятої конфесії чи конфесій. Але існування гібридних форм не ставить під сумнів необхідність розмежування на загальнодоступну та конфесійно обмежену богословську освіту.

Конфесійно обмежена богословська освіта суттєво відрізняється цілями та завданнями, формами та методами. Ця освіта тісно пов'язана із залученням в інтенсивне богослужбове життя окремої конфесії. Ціллю та завданням такої освіти є посилення інтеграції в богослужбове життя, на противагу загальнодоступній богословській освіті, в якій домінують педагогічні цілі і завдання, конфесійно обумовлена богословська освіта має передбачати (а інколи їй має передувати) формальне долучення до певної конфесії (у християнстві – хрещення, в ісламі – проголошення шахади, у буддизмі – прийняття чотирьох шляхетних істин тощо), а також індивідуальну та колективну участь у ритуалах, інтенсифікацію молитви (медитації), поглиблення знання вчення своєї конфесії тощо. Загальнодоступною ж богословською освітою у світському ЗВО таке не передбачається, не повинно передбачатися. Конфесійно орієнтована освіта спрямована на різні роди служіння: місіонерство, проповідництво, апологетику, душеопікунство й інше. Митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан) зазначив: «Дари Святого Духа подаються для загальної церковної користі (1Кор. 12:7). Таким чином, богослов'я як церковне покликання також існує в Церкві і для Церкви. Богослов'я немислиме поза Церквою. Воно також не може бути «приватною справою» християнина. Богослов'я – справа кафолічна і літургічна, це літургія, або «спільна справа» всієї церковної повноти» [6, с. 182].

Загальнодоступна богословська освіта відрізняється тим, що вона орієнтована на підготовку фахівця з богослов'я. У світському ЗВО богословська освіта передбачає опанування значної кількості небогословських дисциплін, крім того, богословська освіта реалізується в «оточенні» інших небогословських спеціальностей; богословська освіта перебуває під впливом плюралності, коли факультети і спеціальності розглядаються в горизонтальному зрізі, де богослов'я є однією зі спеціальностей, жодна зі спеціальностей не домінує. Це неодмінно впливає на характер богословської освіти і часто суперечить релігійній системі коор-

динат. Коли конфесія хоче впливати на світський ЗВО, вона має прийняти світські правила гри, а це накладає багато обмежень і підвищує рівень відповідальності, оскільки богословська освіта підкорюється не завданням місійним (проповіді, вчення конкретної конфесії), а педагогічним. Тому врахування двох реальностей богословської освіти – конфесійно орієнтованої та загальнодоступної – потребує нового осмислення концепції богословської освіти і переорієнтації цілі та завдань, методів, форми та змісту, а також її ролі в системі вищої освіти. У цьому зв'язку Ю. Вестиль зауважує: «Відповідно, викладання теології у світських ЗВО повинно бути позаконфесійним (чи, якщо завгодно, надконфесійним) і мати світський характер; воно не може ставити собі за мету підготовку служителів культу, будь-яку індоктринацію, проповідь чи розповсюдження будь-якої релігійної віри. Релігійна віра і конфесійне визнання мають залишатися особистими справами викладачів і студентів, без жодного прямого зв'язку з викладанням і навчанням» [7]. Усвідомлення того, що загальнодоступна богословська освіта у світському ЗВО може не пов'язуватися з інституційною взаємодією із жодною з конфесій, важко приймається представниками багатьох конфесій.

У результаті аналізу історичного поступу в розвитку богословської освіти ми бачимо, що з виникненням богословської освіти і до нашого часу збільшувалася світська компонента в богословській освіті, також бачимо зміну ставлення до питань секуляризації вищої освіти у зв'язку з богословською освітою. В історії ми можемо віднайти величезне розмаїття форм богословської освіти з окремими культурними і контекстуальними відмінностями, але все-таки на сучасному етапі можна виділити дві її форми – конфесійна та неконфесійна (світська) богословська освіта. Звісно, перша форма передувала другій. Щоб сприйняти саму ідею світської богословської освіти, суспільство повинно досягти певного рівня секуляризації та розвитку нової освітньої парадигми. Але сама світська богословська освіта має досить високу динаміку розвитку. Крім того, щоб розмежовувати ці дві реальності богословської освіти потрібний певний рівень розвитку суспільної свідомості, щоб допустити сам факт розвитку богословської освіти в секулярному суспільстві, прийняти саму можливість існування конфесійної освіти в конфесійних ЗВО, а також факт наявності неконфесійної богословської освіти у світських ЗВО. Своєрідним поштовхом у формуванні конфесійної і світської богословської освіти стає Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». У статті 6. «Відокремлення школи від церкви (релігійних організацій)» стверджується відокремлення державної системи освіти від церкви (релігійних організацій) та констатується світський характер освіти. Також дозволяється результати досліджень релігійного й антирелігійного змісту включати в загальноосвітні предмети, засобами освіти вивчати релігійне віровчення та здобувати релігійну освіту. Надається право релігійним організаціям самостійно організовувати навчання дітей та дорослих, дозволяється використовувати для цього приміщення, які належать релігійній організації або перебувають в її користуванні. Стверджується, що опанування релігійної освіти має супроводжуватися толерантністю до представників інших віросповідань [8]. Отже, виходить, що закон забороняє інституційний вплив на державну систему освіти з боку будь-якої конфесії, але надає право на релігійну освіту, зокрема, не виключно, ту, що зорганізовується релігійними організаціями. Тобто світський характер не виключає релігійну, маємо на увазі богословську, освіту, у світському ЗВО, але забороняє інституційний вплив на цю освіту конфесій, з іншого ж боку, конфесіям дозволяє створювати свою систему релігійного, маємо на увазі богословського, навчання. Над думку В. Буреги, «<...> сьогодні в Україні, і в цілому, на пострадянському просторі під терміном «богословська освіта» мають на увазі різномірні речі: з одного боку, богословською освітою називають факультети, кафедри, відділення теології, що діють у світських навчальних закладах, а з іншого боку, богословською освітою вважають ту, яку здобувають у духовних конфесійних навчальних закладах. Звичайно, у навчальних закладах обох типів ви-

вчається богослов'я, тому за формальними ознаками і у першому, і у другому випадках йдеться про богословську освіту, але попри це, якби сказав, маються на увазі дві різні «реальності» [9]. Таке розуміння сприяло виникненню і розвитку в незалежній Україні спочатку двох типів богословської освіти – конфесійної і неконфесійної, а пізніше і третього типу – міжконфесійної.

Конфесійна богословська освіта – це навчання для тих, хто належить до однієї віросповідної традиції, всі ті, хто навчаються, мають належати до однієї конфесії. Такий тип богословської освіти ґрунтується на конфесійних етичних нормах, спрямований на формування конфесійної ідентичності, на поглиблення віровчення та ритуальної практики окремо взятої конфесії, а також часто спрямований на підготовку особи, яка стане служителем (священиком, імамом, рабином тощо), у навчально-виховний процес органічно може бути включена спільна молитва, участь у богослужінні, пошанування святинь. У світській державі конфесійна освіта може бути лише добровільною, з одного боку, але конфесія може висувати конфесійні критерії до тих, хто має право навчатися, з огляду на бачення конфесії. На думку В. Бурегі, «<...> духовна (конфесійна – В. Х.) освіта має зберігати тотожність традиції. З іншого боку, виходячи з конкретних історичних обставин, духовна освіта має забезпечувати комунікацію між церквою та навколишнім світом – вона повинна опанувати мову, якою говорить сьогодні суспільство, але при цьому не поступатися власною ідентичністю» [9]. Конфесійна богословська освіта має бути прямо пов'язана зі сповіданням віри учасниками навчального процесу, виконувати ті функції, які покладає на неї конфесія.

Неконфесійна богословська освіта не накладає жорстких етичних обмежень, ґрунтується на свободі у виборі конфесійної приналежності та конфіденційності релігійних переконань учасника навчально-виховного процесу. У цьому типі богословської освіти приналежність до конфесії чи сповідання віри не є умовами для навчання. Неконфесійна богословська освіта не передбачає визнання якоїсь конфесійної віроповчальної системи як безперечної істини, а визначені правила поведінки за обов'язкові і нормативні, також не передбачає самоідентифікації з окремою конфесією. Ціллю навчального процесу не може бути навернення до конфесії або зміна однієї на іншу. Не можна залучати до молитовних і богослужбових практик будь-якої конфесії. У неконфесійній богословській освіті викладач у власній професійній діяльності повинен бути незалежним від інтересів конфесії. Також для цього типу богословської освіти не допустима участь в молитовних і богослужбових практиках у межах навчально-виховного процесу. Викладач має приймати світський характер вищої освіти, приймати цінність плюралізму, ґрунтуватися на принципі толерантності до різних конфесій. Ф. Корирев наголошує на такому важливому аспекті: «Презумпція невіри учня стає в цьому разі відправною точкою взаємодії вчителя з учнем» [10, с. 50]. Він застосовує цей принцип до неконфесійної релігійної освіти в школі, але він є слушним щодо конфесійної богословської освіти. Саме цей принцип надає остаточний аргумент про можливість богословської освіти у світській вищій школі, але і невіруюча людина може обрати богословську програму світського ЗВО, навчатися без будь-яких втрат для свого світогляду.

Міжконфесійна богословська освіта – це навчання для тих, хто належить до двох або більше конфесій віросповідних традицій. Такий тип богословської освіти ґрунтується на конфесійних етичних нормах, які закликають до взаємодії з іншими конфесіями. Ця освіта спрямована на формування діалогічної конфесійної ідентичності, на поглиблення віровчення та ритуальної практики іншої чи інших конфесій. Вона орієнтована на підготовку фахівців визначеної конфесії для взаємодії з іншими конфесіями. У навчально-виховний процес може бути включена спільна молитва із представниками двох або більше конфесій, передбачена участь у спільних богослужіннях. У світській державі міжконфесійна освіта може бути лише добровільною, але конфесії можуть висувати конфесійні критерії до тих,

хто має право навчатися, виходячи з бачення конфесії. Міжконфесійна богословська освіта має бути прямо пов'язана зі сповіданням віри учасниками навчального процесу та виконувати функції пошуку міжконфесійної взаємодії та діалогу.

Конфесійна богословська освіта тяжіє до віроповчального викладу матеріалу та навчання. Неконфесійна – до тематичного та порівняльного викладу матеріалу. Міжконфесійна – до тем і проблем, які цікавлять окремі конфесії, виникають у міжконфесійній взаємодії.

Теорія та практика сучасної богословської освіти вказує на те, що ми не можемо її розуміти через просте протиставлення конфесійної і неконфесійної богословської освіти, є третій регіон освітньої реальності – це міжконфесійна богословська освіта. Тому ми можемо говорити про тричленну типологію богословської освіти, яка на даний момент дозволяє більш-менш релевантно описати реальність богословської освіти в сучасній Україні. Три шляхи отримання зазначеної освіти можна метафорично позначити, якщо перефразувати метафори, запропоновані М. Гріммітом [11, с. 42–43] щодо релігійної освіти в школі: у конфесії, у конфесій, поміж конфесій.

Перший шлях відповідає конфесійній богословській освіті із зануренням у конфесійний контекст і має віровчительний характер. Другий – відповідає неконфесійній, яка конститується навколо теоретико-методологічних проблем, а також питань, пов'язаних із міждисциплінарною та предметною сферами. Коли богослов'я пропонує свою перспективу вирішення тих чи інших наукових, особистісних і суспільних проблем. Третій – відповідає міжконфесійній богословській освіті, що конститується навколо питань, зумовлених взаємодією двох і більше конфесій, для вирішення актуальних для цих конфесій проблем. Тричлена класифікація дозволяє відмежувати три різні підходи богословської освіти, які різняться не стільки ставленням до світського та конфесійного, скільки розумінням різних цілей, які досягаються в процесі викладання. Богословська освіта, яка вивільняється від прямої взаємодії з конфесією, породжує нові типи богословської освіти – неконфесійну та міжконфесійну, які досить жорстко конкурують за світський простір вищої освіти. Це спричинило формування трьох окремих систем богословської освіти, хоча розмежування на ці три типи ще не стало офіційним. Але можна точно сказати, що богословськими програмами, які можуть фінансуватися державою без порушення принципів світського характеру освіти, можуть стати лише неконфесійні богословські програми. Для більш чіткого розмежування цих типів богословської освіти варто виокремити набір індикаторів, чи аспектів, які дозволять нам показати їхні відмінності: організаційно-правовий, дисциплінарний, функціональний, аксіологічний, гносеологічний, методологічний, операційний, догматичність підходу, критичність підходу.

Як ми зазначали вище, конфесійна богословська освіта безроздільно домінувала аж до середини ХХ ст. у конфесійних і світських ЗВО. Із другої половини ХХ ст. з'являється міжконфесійна та неконфесійна богословська освіта. Конфесійна богословська освіта нероздільно домінує і буде домінувати в конфесійних ЗВО. Міжконфесійна – наявна в конфесійних та гібридних ЗВО. Неконфесійна – здебільшого у світських ЗВО. Домінування неконфесійної богословської освіти у світських ЗВО поступово зростало і, на нашу думку, надалі також буде зростати. Даний тип богословської освіти виглядає більш природно для світського ЗВО. З огляду на ніші, які займають кожен із типів богословської освіти, між ними можуть виникати продуктивна взаємодія або запекла конфронтація.

Кожен із цих шляхів розвитку богословської освіти довів своє право на існування, тому потрібно шукати певних шляхів взаємодії, коли вибудовується кооперація без втручання в освітнє середовище, в яких вона розвивається. Будь-яка держава, зокрема Україна, яка сприйняла модель позитивної секулярності, не може виключати жоден із цих трьох типів, які виникли і розвиваються за власними внутрішніми закономірностями, з відмінними аспектами функціонування.

Список використаної літератури

1. Михайлов П. Вопросы византийской философии: новая книга В.М. Лурье. Философия религии: альманах 2008–2009 гг. М., 2010. С. 446.
2. Шохин В. Теология как служанка философии, или современная версия традиционной метафизики. Оксфордское руководство по философской теологии. 2013. С. 10, 14.
3. Баумейстер А. Призначення філософії та її межі: інтелектуальний спадок Томи Аквінського. Філософська думка. 2012. № 4. С. 27.
4. Суинберн Р. Авторитет Писання, традиція и церковь. Оксфордское руководство по философской теологии. 2013. С. 39.
5. Флинт Т., Рей М. Оксфордское руководство по философской теологии. М., 2013. 872 с.
6. Митрополит Володимир. Завдання православного богослов'я в Україні на сучасному етапі. Філософська думка: спецвипуск Sententiae II. 2011. Теологія і філософія релігії. 2012. С. 182.
7. Вестель Ю.А. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні. URL: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyahu-do-koncepciyi-svitskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html> (дата звернення: 31.05.2017).
8. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 25. ст. 283. URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 31.05.2017).
9. Бурега В. Складні питання богословської освіти. URL: <http://www.religion.in.ua/main/interview/24819-volodimir-burega-skladni-pitannya-bogoslovskoyi-osviti.html> (дата звернення: 31.05.2017).
10. Козырев Ф. Религиозное образование в светской школе. Теория и международный опыт в отечественной перспективе. СПб.: Апостольский город, 2005. 636 с.
11. Grimmitt Michael. When is commitment a problem in religious education? British Journal of Religious Studies. 1981.V. 29 (1). P. 42–43.

CONFESSIONAL AND WORLD FORMS OF THE FUNCTIONING OF GOD AND GOD'S EDUCATION**Vitalii Khromets**

*National Pedagogical Drahomanov University,
Faculty of Philosophical Education and Science, Department of Cultural Studies
Pyrohova str., 9, 01601, Kyiv, Ukraine*

On the basis of the historical-theoretical and methodological approach in the article the features of confessional, non-confessional and interdenominational theological education are considered. The emphasis is on the common features and differences in the implementation of various forms of theological education in secular and religious institutions of higher education. The peculiarities and specificity of confessional and secular forms of the functioning of theology and theological education in the context of modern practice, theory and normative-legal basis are determined.

Key words: theology, confessional theological education, non-confessional theological education, interdenominational theological education, philosophy, state, secularism.